

Dumnezeiasca Liturghie – cea mai înaltă expresie a Graiului Liturgic

Vasile GAVRILĂ

Introducere

Apariția și prezența omului în lume (*Cosmos*, cum o definesc grecii) nu sînt întîmplătoare, ci rezultatul creației divine; de aceea, omul trebuie să știe că prezența sa este ceva bine definit și profund, trebuie să știe că viața sa nu este ceva frivol, ci, dimpotrivă, ceva grav, de o gravitate pe cît de semnificativă, pe atît de obligatorie, că nu trăim pentru plăceri ușoare, ci pentru aspirații nobile. Începutul lui este legat de Cuvîntul Creator al lui Dumnezeu: „Întru început era Cuvîntul și Cuvîntul era la Dumnezeu și Dumnezeu era Cuvîntul... Toate prin El s-au făcut; și fără El nimic nu s-a făcut din ce s-a făcut” (*In.* 1, 1-3).

Graiul este unul din mijloacele, căile prin care omul își manifestă aspirațiile nobile pentru care a fost creat: vorbește cu și despre Dumnezeu și realizează opere demne de veșmîntul veșniciei. Zidit după chipul și asemănarea Logosului divin (*Fac.* 1), Acesta-i devine icoană, iar omul, la rîndu-i, devine „chip nemuritor al lui Dumnezeu” (Stăniloae, 1997). O definiție a chipului lui Dumnezeu întipărit în om și o implicare a nemuririi omului în această calitate a lui, a oferit-o Sfîntul Atanasie cel Mare: Dumnezeu „le-a dăruit oamenilor ceva mai mult, adică nu i-a creat pur și simplu ca pe niște animale neraționale (necuvîntătoare), ci i-a făcut după chipul Său, împărtășindu-le ceva și din puterea Cuvîntului (Logosului) Său, pentru ca, fiind ca un fel de umbre ale Cuvîntului și fiind raționali (cuvîntători), să se poată menține pururea în fericire, trăind în rai viața cea adevărată, și anume cea a sfinților”¹.

Logosul lui Dumnezeu se oglindește în logosul omului; de aceea, omul, la început mut, prinde a vorbi doar la chemarea lui Dumnezeu, la lucrarea Duhului Sfînt în inima lui: „Voi pune legea Mea înăuntrul lor și pe inimile lor voi scrie” (*Ieremia*, 31, 33). Și pentru că Duhul și-a dat o înscrisoare în carnea lumii, omul a primit să vorbească despre Dumnezeu, pentru că avea în față o înscrisoare (engramma) a lui Dumnezeu, care ne dă Sfînta Scriptură (*Scrima*, 2005: 27). Prima comunicare a Logosului lui Dumnezeu în interiorul logosului omului a fost Descoperirea Sa (Revelația) – lucrare a Duhului Sfînt –, consemnată în

---

¹ Sfîntul Atanasie cel Mare, *De incarnatione Verbi*, cap. II, apud. Stăniloae, 1997: 9.

cea ce noi numim Sfînta Scriptură. Prin urmare, prima și cea mai înaltă experiență a graiului omenesc este legată de descoperirea lui Dumnezeu. De aceea, Arhimandritul Sofronie Saharov afirmă următoarele: „Graiul omenesc este menit să exprime realitățile mai multor planuri: planul vieții de zi cu zi – al nevoilor firești; mai este, apropiat acestuia, dar totuși osebit – cel al simțămintelor și patimilor sufletești primitive; apoi cel al graiului demagogiei politice; al graiului științific, filosofic, poetic; și, în sfîrșit, mai înalt decît toate – planul și graiul dumnezeieștii descoperiri, al rugăciunii, al cuvîntării de Dumnezeu și al celorlalte legături între Dumnezeu și oameni – al *Liturghiei*” (Saharov, 2005: 345).

Textul și discursul bisericesc în grai liturgic

Sufletul omului este o fîntînă de apă vie, ce oglindește o frîntură de cer în ea; în *Liturghie* se întîlnesc cerul cu pămîntul, de aceea noi numim *Liturghia*, *Dumnezeiasca Liturghie*, pentru că e *Lucrarea* lui Dumnezeu în mijlocul lumii (cosmosului), în mijlocul poporului. *Dumnezeiasca Liturghie* este cea mai înaltă lucrare ce se împlinește pe pămînt și în cer, pentru că în *Liturghie* Dumnezeu coboară la om, pe pămînt, în cea mai profundă smerenie și slavă în același timp, pentru a-l înălța pe om pînă la vederea și contemplarea celor mai înalte dimensiuni ale existenței sale și ale *Dumnezeirii*. „Trec nu puțini ani pînă să ajungem la măsura de a ne adînci în duhul adevăratelor dimensiuni ale *Liturghiei*. Dacă vom urmări cu luare aminte rostuirea acestei *Dumnezeiești* slujbe, vom fi duși în contemplarea *Ființei Dumnezeiești* și a *ființei cosmice*” (Saharov, 2005: 323).

În această stare teandrică, singura demnă de vocația lui, omul duhovnicesc se angajează în *Liturghia Cosmică* ce începe să se deruleze. „Unitatea matricială care ne conține pe toți, care ne înălță pe toți, acest cosmos în care noi, oamenii, constituim un centru de conștiință și responsabilitate, a fost el însuși suscitată prin *Duhul*, prin *lucrarea Lui*, prin acel *fiat* care a făcut să „demareze” economia lui Dumnezeu (...), ceea ce înseamnă că, din momentul acela, *Liturghia* a început și ea să se desfășoare” (Scrima, 2005: 27). Din această întîlnire – chemare a lui Dumnezeu și răspuns al omului –, din această teologhisire – grăire cu și despre Dumnezeu – graiul omului se transformă într-un grai doxologic, liturgic, în care cuvintele prind viață și dau viață. „Asemenea cuvinte nu se scriu cu cerneală, ci cu sîngele stors din piept în picături lente, iar acest sînge (în care se află viața) nu se răcește și nu se îngroașă niciodată. Cu puteri mereu înnoite, viața răspîdită de misteriosul sînge naște iarăși viață: în oceanul vieții lăuntrice a omenirii, este aruncat un cuvînt, iar puterea sufletului avansează mereu de la locul căderii, în cercuri tot mai largi. Cu litere de foc ard nestinse cuvintele proorocilor: după cum o candelă se aprinde de la flacăra altei candelă, la fel și sufletul se aprinde de la cuvîntul înroșit în foc al altui suflet” (Florenski, 1998: 221).

„Eu sînt Calea, Adevărul și Viața” este răspunsul la toate întrebările omierii; în Hristos, omul cunoaște nemijlocit *Adevărul veșnic*, ajunge la deplinătatea cunoașterii, pentru că, în Hristos, omul se odihnește în Dumnezeu și Dumnezeu Se sălășluiește în om. „«De Mă iubește cineva, cuvîntul Meu va păzi și Tatăl Meu va iubi pe el, și la el vom veni și locaș (veșnic) la dînsul ne vom face». Ce pot însemna acestea? Tocmai faptul că ni s-a făgăduit a moșteni deplinătatea vieții Dumnezeiești, deplinătatea cunoașterii și puterii dragostei care ni s-a arătat în Lumina cea Nefăcută, în care nici un întuneric este (cf. *I In.*, 1, 5)” (Saharov, 2005: 374). Conștient de măreția Adevărului descoperit, cu inima încălzită de Duhul lui Dumnezeu, omul dă glas preamăririi Adevărului; nu-l închide în cuvinte goale, seci, ci-l preamărește în duh de pocăință și-n armonie doxologică. De aceea, se roagă mai întîi să se sălășluiască Adevărul în inima lui și apoi să-i dea formă convenită, pentru că Adevărul cel Viu nu se aseamănă nici adevărului științific, nici celui filosofic.

„Adevărul ce ni s-a descoperit duce mai departe de orice speculație a rațiunii. El nu este o anume formulă abstractă a gîndirii noastre logice; nici o oarecare ecuație matematică, ci Persoană. Mai presus de toate, este Cel Ce este «dintru început», adică Dumnezeul Cel fără de început – Sfînta Treime: Tatăl, Fiul și Duhul Sfînt” (Saharov, 2005: 377).

Hristos nu ne-a învățat pur și simplu o doctrină, fapt pentru care doctrina nu are întîietate în creștinism; El ne-a mîntuit, ne-a dăruit viața adevărată și veșnică, ne-a îndumnezeit prin iubirea, prin moartea și Învierea Sa, prin trimiterea Sfîntului Duh. De aceea creștinismul este, înainte de toate, un fapt, o realitate esențială a istoriei, și anume revărsarea energiilor necreate și transcendente ale Duhului lui Hristos Cel înviat, în lumea noastră de păcat și destinată, din această cauză, morții (Deseille, 1995: 52).

Textul și discursul bisericesc s-au născut mai întîi din mărturia vie a Apostolilor, care puneau în cuvînt și în text Adevărul trăit de ei: „De aceea și mulțumim fără încetare lui Dumnezeu că, atunci cînd ați primit cuvîntul lui Dumnezeu auzit de la noi, l-ați primit nu ca pe cuvîntul oamenilor, ci, așa cum este în adevăr, ca pe Cuvîntul lui Dumnezeu, Care și lucrează în voi, cei care credeți” (*I Tes.*, 2, 13); apoi din sîngele martirilor care a înscris în trupul istoriei mărturia biruinței vieții asupra morții, a frumosului asupra urîtului, dînd, împreună cu Cuvioșii Pustiei, Liturgia și Filocalia. Cîteva picături din Sîngele lui Hristos au reînnoit tot pămîntul” (Sfîntul Grigorie Teologul, 2009), și-n acest pămînt reînnoit, inimile sfinților s-au făcut pămînt bun, în care sămînța Cuvîntului lui Dumnezeu a rodit însutit. Toată ființa lor, suflet și trup, se pleacă smerit în fața măreției divine, făcîndu-se limbaj al Duhului. În Sfînta Liturghie și trupul devine limbaj. Trupul ascultă Cuvîntul în desfășurarea Sa iconografică și îi răspunde prin întreaga lui capacitate de a se exprima în gesturi. Îi răspunde, cînd prosternîndu-se, încovoiat cu fruntea lipită de pămînt, trup de smerenie făcut țărîină, cînd în picioare, în libertatea fiului adoptiv, mijlocitor chemat să desăvîrșească sintezele hristologice – a pămîntului cu Raiul, a lumii sensibile

cu lumile îngerești, a vizibilului cu invizibilul, a creației cu Creatorul (Clément, 1996: 25).

În teologhisirea Sfinților Părinți ai Bisericii întâlnim trei termeni care definesc înaintarea creștinului în cunoașterea Tainei lui Hristos și a Sfintei Treimi: *cunoașterea contemplativă* (epignosa), *simțirea duhovnicească* și *plinătatea* (plérophoria). Este cu deosebire cazul doctrinei unui autor care a exercitat o adâncă influență asupra Tradiției spirituale creștine și care a și fost recunoscut ca un învățător ortodox desăvârșit – Sfântul Macarie Egipteanul (sec. V): când omul a ajuns „să guste din dulceața Domnului în plinătatea simțirii și a energiei Duhului”, când „lumina lui Hristos strălucește și lucrează înlăuntrul lui, într-o bucurie de nedescris” (14, 2), înseamnă că ceea ce se înfăptuise în mod tainic și cumva în germene, prin botez, a devenit desăvârșit. Mult mai târziu, în veacul al XIV-lea, Sfântul Grigorie Palama va insista asupra nevoii unui efort stăruitor de curățire și de rugăciune fierbinte și neîntreruptă, pentru ca să se poată trezi înlăuntrul nostru simțirea duhovnicească prin care omul poate căpăta o anumită experiență a realităților dumnezeiești (Deseille, 1995: 57-58). Forța scrierilor Părinților Bisericii rezidă în faptul că ei au vorbit nemijlocit din experiența inimii lor. Există uneori și „numai cuvinte”. „De acestea sînt pline tipăriturile. Din cauza acestor emanații cenușii ale minții s-a îmbîcsit, pînă aproape de orbire, ochiul duhovnicesc. Din pricina acestor produse lipsite de viață ale fabricilor de literatură, sufletul obosește și se umple de praf” (Florenski, 1998: 220). Drama aceasta o trăiește și teologia școlară, academică, atunci când încetează să fie filocalică, doxologică, omorînd graiul liturgic.

Prin viața lor, Părinții Bisericii s-au făcut „lire ale Duhului Sfînt” și „condeie” care au scris din prisosul inimii curățite în baia lacrimilor de pocăință. Iată mărturia vie și provocatoare pentru teologia contemporană, în lucrarea ei de a măiestri text sau discurs bisericesc, a unui părinte aproape contemporan nouă: „Acum port mărturie pentru Adevărul pe care l-au știut părinții și strămoșii noștri. *Port mărturie despre cum a binevoit El a ni Se arăta ca răspuns al îndelungului plîns ce mă mistuia* (subl. n.). Am trăit acest Adevăr ca fiind fără tăgadă Cel din veci, și în măsura credinței mele vorbesc și eu. Scria despre el și Pavel: «Avînd același duh al credinței, precum este scris: *Crezut-am, pentru aceea am grăit, și noi credem, pentru aceea și grăim*» (2 Cor., 4, 13)” (Saharov, 2005: 370).

Liturgia este efectiv lucrare a Duhului, după cum Duhul Sfînt însuși este darul, harul, energia Liturghiei. Împreună cu textul Sfintelor Scripturi, Dumnezeiasca Liturghie constituie o istorisire a liturgizării progresive a Cosmosului în pelerinajul lui istoric către Împărăția veșnică (Schmemmann, 1990). Dacă Sfînta Scriptură este „relatarea” Liturghiei Cosmice, Dumnezeiasca Liturghie este sensul liturgic al Descoperirii Divine, în raport cu Scriptura, în care mintea (nous-ul) se întâlnește cu „inima”, pentru a „liturghisi ortodox”. Astfel, Liturgia este și o „liturghie a minții”, în care mintea cugetă

smerit, ortodox, ca sinteză a teologiei ecclesiale, și o „liturghie a inimii”, în care inima trăiește ortodox, ca sinteză a experienței Tradiției Bisericii.

Forme ale „graiului liturgic”

Actul creației este prezent în lume și viață, iar omul, ființă creată, este, la rîndu-i, creator și opera lui vizibilă este *cultura*, deși unii ar fi înclinați să spună *civilizația*. Pentru ca opera lui să fie, nu doar nemuritoare, ci să fie dătătoare de viață, de Duh, ea trebuie pusă în legătură cu Creatorul lui, cu Dumnezeu. Cum am putea defini cultura? Cultura, putem spune, este tot ceea ce cultivăm. „Și cultivarea pămîntului este o cultură. Și cultivarea păcatului este o cultură, smintită, dar cultură” (Noica, 2002: 15). Aceasta, însă, este o cultură a morții. Dar omul este însetat de viață și desăvîrșire. În setea de perfecțiune (desăvîrșire) găsim forma și treapta cea mai înaltă a existenței noastre aici, pe pămînt. Și, pentru că „Dumnezeu, tainic, știe unde năzuiește inima omului, la acea năzuință răspunde prin Cuvîntul Lui. Și Cuvîntul lui Dumnezeu ne invită să-L facem *Cultura* noastră” (Noica, 2002: 15).

După cum unele persoane s-au înduhovnicit și s-au lăsat pătrunse de lumina Duhului, la fel și cuvintele pot fi pătrunse de Duh; și așa are loc *transfigurarea cuvîntului*. Păstrînd aparența cuvintelor obișnuite, din adîncul persoanelor înduhovnicite se nasc cuvinte de altă natură, cuvinte peste care s-a odihnit, într-adevăr, harul Dumnezeiesc. În Dumnezeiasca Liturghie, nu doar cuvîntul, ci și imaginea (icoana) și armonia cîntărilor (psalmodia) și candela și lumînarea, toate sînt transfigurate, în Trupul lui Hristos, Care Și-a asumat „hainele noastre de piele”, adică istoria noastră tragică, dar și creatoare. Trupul Său de jertfă și de rugăciune devine astfel trupul unificat al omenirii și al universului pătruns de comuniunea treimică. Trup al omului pămîntesc și al „Fiului Omului” ceresc care, în Cartea lui Daniel, apare ca o personalitate cuprinzătoare, „corporativă” (Zizioulas, 1981: 113), astfel încît sacramentalitatea ascunsă a Cosmosului își găsește în sfîrșit expresia eliberatoare în Euharistie, „potir al sintezei” (Clément, 1996: 19).

Icoana

La plinirea vremii, cînd Cuvîntul S-a întrupat pentru mîntuirea lumii, cerul s-a unit cu pămîntul: Puterea Celui Preaînalt a umbrat Creația (reprezentată de Fecioara Maria), Duhul Sfînt S-a coborît peste ea, Fiul S-a întrupat, iar la nașterea Cuvîntului Întrupat, *Cerul* a cîntat imn de slavă și de biruință. Peștera din Betleem s-a umplut de Slavă Dumnezeiască. Biserica, în care se săvîrșește Dumnezeiasca Liturghie – icoană a întregului Cosmos, alcătuit din ființe văzute și nevăzute (Sfîntul Maxim Mărturisitorul, 2000: 15), adună din nou în jurul Mîntuitorului, Care jertfește și Se jertfește, lumea văzută și lumea nevăzută. În jurul jertfelnicului stau cetele îngerilor și Sfinții Ierarhi din icoane: „Să nu ne uităm numai la faptul că jertfelnicul e înfrumusețat cu pietre prețioase (*Ieșirea*, 20, 25; *Deut.*, 27, 4); el este ținut de îngeri, e înconjurat de arhangheli și umbrat

de serafimii cei cu șapte aripi” (Tsamis, 1995: 158). Registrele iconografice din biserici ne înfățișează o istorie a lumii în imagini – o istorie a mântuirii. Pantocratorul din cupola bisericii patronează totul binecuvântînd; Maica Domnului, cu Pruncul în brațe – Scară între Pămînt și Cer – cuprinde în sine întreaga taină a economiei mântuirii²; iar Sfinții sînt într-o teologhisire cu Dumnezeu, preamărind lucrarea mîntuitoare a lui Dumnezeu. În fețele Sfinților recunoaștem, în lumina estompată a bisericii, *chipuri*, adică figuri ale lumii de sus, vedenii vii ale unei alte lumi, apariții primordiale (Florenski, 1994: 43), dar și chipurile calde ale prietenilor noștri – sfinții – martori ai rugăciunilor noastre de bucurie și de durere și împreună-liturghisitori cu noi pe pămînt. În Săptămîna Patimilor, Crucea cu imaginea Mîntuitorului Răstignit stă în mijlocul bisericii. De remarcat, iconografia bizantină nu-L reprezintă niciodată – decît în cazurile de degradare a Tradiției – pe Domnul răstignit cu ochii închiși, pentru că, în clipa în care moartea Lui se împlinește pe Cruce, El învinge moartea. Hristos, trecînd prin moarte cu ochii deschiși, e o temă ce apare adesea în texte bizantine timpurii (Scrima, 2005: 29).

Psalmodia

În biserică, unde se cîntă *Imnul Iubirii* – iubirea lui Dumnezeu pentru om și răspunsul acestuia la iubirea divină – cea mai potrivită cîntare este „Tăcerea Îngerilor”. În liniștea duhovnicească dată de glasurile neauzite ale îngerilor, acompaniat de clinchetul dulce al cădelniței, prinde glas protopsaltul, cîntînd imne de slavă, doxologie, textul Scripturii se înveșmîntează liturgic, iar cuvintele ce se citesc sau se rostesc cu iz de Cazanii au ceva comun cu „glasul” sfinților, al proorocilor, al evangheliștilor, al mucenicilor și al cuvioșilor din icoane. Cei ce au alcătuit imnele, cîntările, s-au unit, în singurătatea pustiei în care trăiau, ei înșiși cu Cel pe Care L-au preaslăvit. Cuvintele textelor care pentru cei de azi sînt uneori stranii, „se transfigurau pe buzele lor vestitoare de Dumnezeu, se înduhovniceau, se pătrundeau de o anumită respirație binemiroitoare. Această aromă rămîne inaccesibilă criticului literar, dar este simțită de inima credincioasă, după cum sfintele moaște nu binemiros atît de puternic dacă se atinge de ele un om necredincios sau cu păcate pe suflet” (Florenski, 1998: 223).

Ca și literatura patristică, imnele liturgice – manifestări ale textului și discursului bisericesc – necesită, pentru a fi înțelese, nu doar o cunoaștere specială, dar mai ales o trăire izvorîtă din Tradiția Bisericii.

„Ca și Biblia, scrierea patristică solicită un anume grad de pregătire prealabilă a cititorului, nu numai sub raportul cultural, cît mai ales sub cel spiritual. Opera patristică provoacă o reverență și se citește cu devoțiune: aceasta nu înseamnă că ea nu se pretează unei analize critice. Dar funcția ei

---

² Sfîntul Ioan Damaschinul, *De fide orth.*, III,12, apud Paul Evdokimov, *Arta icoanei, o teologie a frumuseții*, traducere în limba română de Grigore Mog și Petru Mog, Editura Meridiane, 1992, p. 219.

principală este să formeze personalitatea în mod integral și nu doar să faciliteze achiziționarea de cunoștințe. Opera patristică este citită așa cum un discipol ascultă un maestru, în cadrul unui proces de inițiere. Avântul tiparului și industrializarea lui au făcut mai greu perceptibil acest aspect fundamental. Îl putem regăsi, cu ușurință, urmărind modul în care lectura se asociază cu rugăciunea în cadrul slujbelor bisericești și, mai ales, în perioada Postului Mare, când pedagogia slujbelor este evidentă” (Dușu, 1993: 260).

Lumînarea vine și încălzește chipul din icoană. Confecționată din ceară curată – cel puțin așa ar trebui –, lucrul fecioarelor, albinele, lumînarea arde odată cu rugăciunea, ca o jertfă de ardere de tot. Nici omul nu-i poate dărui lui Dumnezeu doar o parte din inimă. Lumina caldă a lumînării, împreună cu perdeaua fină, albăstruie, a fumului de tămâie, topit în văzduh, aduc în contemplarea icoanelor și a picturii murale o îndulcire și o atenuare a perspectivei aeriene pe care muzeul nu numai că nu o cunoaște, dar nici măcar nu îndrăznește să o viseze.

În Dumnezeiasca Liturghie, unde omul își aduce mulțumirea lui Dumnezeu – Euharistia, totul se transfigurează, pentru că Euharistia are menirea de a umple totul, întrucât este sărbătoarea Pascală care reunifică umanitatea, părtașă la Taina Treimii, care unește nedespărțit unicitatea și alteritatea.

Natura însăși participă la Liturghie, nu numai sfinții, îngerii sau puterile cerești; iată mărturia unui sfânt din Pustia Sinaiului: „Într-o zi, prăznuindu-se Sfânta Cincizecime, s-a făcut Liturghie în vârful sfânt, și când preotul a rostit ecfonisul: «cântare de biruință cântînd, strigînd, glas înălțînd și grăind», au răspuns toți munții cu vuiet înfricoșător, zicînd de trei ori: «Sfînt, Sfînt, Sfînt!». Și a rămas ecoul prelungit și vuietul ca la jumătate de oră. Dar acest vuiet nu l-au auzit toți, ci numai aceia despre care a zis Domnul: «Cel ce are urechi de auzit să audă»” (Tsamis, 1995: 54).

Dumnezeiasca Liturghie

Dumnezeiasca Liturghie este Cartea deschisă a Împărăției (Bartolomeu Anania, 2005), este Cerul pe pămînt (Sfîntul Ioan de Kronstadt, 1996), este înaintarea comună a credincioșilor în Împărăția Sfintei Treimi (Stăniloae, 2004), este centrul vieții creștine și pregustarea vieții veșnice. În Sfînta Liturghie, oamenii, fiecare și împreună, trebuie să-și facă ucenicia trupului ca trup liturgic, ca trup care înviază prin participarea euharistică la Trupul Celui înviat (Clément, 1996: 22).

Expresie a celei mai apropiate urmări a lui Hristos în jertfa pentru mîntuirea lumii, *Liturghia* este, mai înainte de toate, un **Act Dumnezeiesc**; de aceea, pregătirea pentru intrarea în lucrarea ei presupune o ancorare în trupul istoriei sfinte a mîntuirii. Prin și în Sfînta și Dumnezeiasca Liturghie, omul se statornicește în Trupul de viață dătător al lui Hristos.

Cuvintele introductive rostite de diacon către cel ce prezidează Liturghia, „Vremea a face / a lucra a Domnului este”, au de fapt, înțelesul următor:

«Vremea este ca Însuși Domnul să lucreze» (Saharov, 2005: 330). Deci, în Liturgia Ortodoxă, Domnul lucrează; aceste cuvinte – grai liturgic – schimbă tîlcul, perspectiva a tot ceea ce urmează. Dacă Domnul lucrează, atunci este invocată puterea Duhului Sfînt, Care, ca la Cincizecime, vine să sfințească toate, pentru că noi trăim această lume nu numai prin prisma cunoașterii experimentale, ci o privim și într-alt chip, în Duh (cf. *Evrei*, 11, 13). „Mîngîietorul, Duhul Sfînt... vă va învăța pe voi toate”. „Ne învață a gîndi precum gîndește însuși Dumnezeu. Să nu vă uimiți de aceasta: este însuși înțelesul chemării Evangheliei; toate scrierile Apostolilor – epistolele lui Ioan, ale lui Pavel, al lui Petru și ale celorlalți grăiesc despre aceeași; și aceeași este și mărturia Părinților noștri de-a lungul veacurilor. Se naște întrebarea: cum putem primi noi această binecuvîntare? Răspunsul ni l-a dat Hristos: «Păziți poruncile Mele și Eu voi ruga pe Tatăl și alt Mîngîietor vă va da, ca să mîie (rămînă) cu voi în veac». Așadar, noi „știm” pe Duhul Sfînt prin sfînta predanie a Părinților Bisericii (text și discurs bisericesc – n.n) și totodată, prin propria noastră experiență a lucrării Lui a Duhului înlăuntrul nostrum” (Saharov, 2005: 374). De aceea invocăm în toate actele liturgice pe Duhul Sfînt.

Imnul „*Slavă întru Cei de Sus lui Dumnezeu și pe pămînt pace, întru oameni bunăvoire*”, este imnul îngeresc cîntat pe Cîmpul Păstorilor, la Peștera din Betleemul Iudeii. Ca și atunci, la plinirea vremii, Cerul și pămîntul se unesc într-o „Simfonie Dumnezeiască”, pentru a-L însoți pe Împăratul Hristos ce vine din nou să Se jertfească în Jertfa Euharistică nesîngeroasă.

Împărăția lui Dumnezeu se deschide oamenilor prin formulele de binecuvîntare rostite de preotul slujitor: „Binecuvîntată este Împărăția Tatălui și a Fiului și a Sfîntului Duh, acum și pururea și în vecii vecilor” și confirmate de glasul Trupului Bisericii – credincioșii – prin *Amin*.

În Împărăția deschisă în Sfînta Liturghie, Dumnezeu Se face pentru noi mîncare și băutură pentru a ne putea uni cu El în cea mai profundă jertfă de iubire și dăruire de Sine. De aceea, după ce ne împărtășim din Cuvînt prin lecturile biblice, sîntem chemați să ne desprindem de „toată grija cea lumească” și să ne înălțăm inimile de pe pămînt la cer: „Sus să avem inimile!” Fără a ajunge la această trăire, n-am putea înțelege minunile din Împărăția lui Dumnezeu, nici Slava întru care S-a preaslăvit și n-am putea intona *Cîntarea de biruință*. Numai în această stare euharistică putem, prin grai liturgic, să ne înălțăm la Cer, deși continuăm să viețuim pe pămînt.

Dumnezeu-Omul S-a preaslăvit, jertfindu-Se pe Cruce; de aceea, Apostolul Pavel vorbește despre nebulnia Crucii, care la Dumnezeu este nu numai cea mai înaltă înțelepciune, ci și cea mai profundă iubire, Slavă Dumnezeiască și izvor de Viață. Caracterul antinomic al graiului liturgic este definitiv pentru Liturghie și cel mai expresiv trăit în cuvintele: „Aducîndu-ne aminte, așadar, de această poruncă mîntuitoare și de toate cele ce s-au făcut pentru noi: de cruce, de groapă, de învierea cea de a treia zi, de înălțarea la ceruri, de șederea cea de-

a dreapta și *de cea de a doua și slăvită iarăși venire*; Ale Tale, dintru ale Tale, Ție aducînd din toate și pentru toate”.

În Jertfa Euharistică este concentrată toată existența umană; timpul este cuprins într-un *astăzi* permanent – semnul intrării noastre în Împărăția Veșnică: „*Dă-ne nouă să ne împărtășim cu Tine, mai adevărat, în ziua cea neînserată a Împărăției tale!*”

Părinții Bisericii, mari învățați ai timpurilor lor, după ce au căutat Adevărul în știință, în cultură, în filosofie, nemulțumindu-se decît cu integralitatea și totalitatea Adevărului absolut – Hristos, au luat calea ascezei știind că mintea e orbită prin trei patimi: prin iubirea de arginți, slava deșartă și plăcerea; iar „calea spre cunoștință este nepățimirea și smerenia fără de care nimeni nu va vedea pe Domnul” (Tsamis, 1995: 108). Așa au ajuns să-și exprime bucuria ce le-a umplut inimile doxologic: „Am văzut lumina cea adevărată, am primit Duhul cel Ceresc; am aflat credința cea adevărată, nedespărțitei Sfintei Treimi închinîndu-ne, că Aceasta ne-a mîntuit pe noi”.

Bibliografie

- Bartolomeu Anania, Arhiepiscopul Clujului, 2005, *Cartea deschisă a Împărăției. O însoțire liturgică pentru preoți și mireni*, București.
- Clément, Olivier, 1996, *Trupul morții și al slavei*, trad. rom. Sora Eugenia Vlas, Editura Christiana, București
- Deseille, Placide, 1995, *Nostalgia Ortodoxiei*, trad. rom. Doru Mezdreu, Editura Anastasia, București
- Duțu, Alexandru, 1993, *Literatura patristică și lectura intensivă în Tradiția Ortodoxă*, în volumul *Persoană și Comuniune. Prinos de cinstire Părintelui Profesor Academician Dumitru Stăniloae la împlinirea vârstei de 90 de ani*, Sibiu
- Evdokimov, Paul, 1992, *Arta icoanei, o teologie a frumuseții*, traducere în limba română de Grigore Mog și Petru Mog, Editura Meridiane, București
- Florenski, Pavel, 1994, *Iconostasul*, trad. rom. Boris Buzilă, Editura Anastasia, București
- Florenski, Pavel, 1998, *Dogmatică și dogmatism. Studii și eseuri teologice*, trad. rom. Elena Dulgheru, Editura Anastasia, București
- Noica, Rafail, 2002, *Cultura Duhului*, Alba Iulia
- Saharov, Sofronie, 2005, *Vom vedea pe Dumnezeu precum este*, trad. rom. Ierom. Rafail (Noica), Editura Sofia, București
- Schememann, Alexander, 1990, *Great Lent. Journey to Pascha*, St. Vladimiri's Seminary Press, New York
- Scrima, André, 2005, *Biserica Liturgică*, trad. rom. Anca Manolescu, Editura Humanitas, București
- Sfîntul Grigorie Teologul, 2009, *Cuvînt la Sfintele Paști*, Editura IBM al BOR, București
- Sfîntul Ioan Damaschinul, 1992, *De fide orth.*, III,12, apud Paul Evdokimov, *Arta icoanei, o teologie a frumuseții*, trad. rom. Grigore Mog și Petru Mog, Editura Meridiane

- Sfântul Ioan de Kronstadt, 1996, *Liturghia: Cerul pe Pământ, Cugetări mistice despre Biserică și Cultul divin Ortodox*, traducere în limba română de Boris Buzilă, Editura Deisis, Sibiu
- Sfântul Maxim Mărturisitorul, 2000, *Mystagogia. Cosmosul și sufletul, chipuri ale Bisericii*, trad. rom. Pr. prof. dr. Dumitru Stăniloae, Editura IBM al BOR, București
- Stăniloae, Dumitru, 1997, *Chipul nemuritor al lui Dumnezeu*, Craiova
- Stăniloae, Dumitru, 2004, *Spiritualitate și comuniune în Liturghia Ortodoxă*, ediția a II-a, Editura IBM al BOR, București
- Tsamis, Dimitrios G., 1995, *Patericul Sinaitic*, trad. rom. Pr. prof. dr. Ioan Ică, Editura Deisis, Sibiu
- Zizioulas, Jean, 1981, *L'être ecclésial*, Genève